

"ה' מלך גאות לבש"

ראשי פרקים

הקשר בין גאווה לבין בעילת אשת איש
הקשר בין גאווה לגסות הרוח
גאווה מול עבודה זרה
גאווה מול עריות
'גאווה עליונה' ו'גאווה שקרנית'
סיכום

סוטה ד:

"א"ר יוחנן: כל אדם שיש בו גסות הרוח לבסוף נכשל באשת איש ... א"ר יוחנן משום ר' שמעון בר יוחאי: כל אדם שיש בו גסות הרוח כאילו עובד עבודת כוכבים... ורבי יוחנן דידיה אמר כאילו כפר בעיקר, שנאמר: 'ורם לבבך ... ושכחת את ה' אלקיך' ... ר' חמא בר חנינא אמר: כאילו בא על כל העריות".

הקשר בין גאווה לבין בעילת אשת איש

"אמר ר' יוחנן: כל אדם שיש בו גסות הרוח לבסוף נכשל באשת איש".

המימרא הראשונה המובאת בשם ר' יוחנן אמנם נדחית שם בגמרא, כיוון שאין היא תואמת לפסוק אותו רצו להבין, אך בכל זאת היא נוכחת בשלבי הדיון, והיא מהווה דעה במהלכו, ויש להבין את עומקה. בראשונה, מה פשר ההשוואה בין בעילת אשת איש לגאווה, (גסות הרוח היא גאווה, כמבואר ברש"י במסכת סוכה כט: "אמר רב בשביל ארבעה דברים נכסי בעלי בתים יוצאין לטמיון...ועל גסות הרוח". רש"י – "ועל גסות הרוח – שמתגאין ומשתררין על אחיהם") ושנית, בכל שאר המימרות בנושא הגאווה המילה המקשרת בין הגאווה לעניין אליו היא מושווית היא 'כאילו' – 'כאילו עובד עכו"ם' – 'כאילו בא על כל העריות', ומדוע כאן נכתב 'לבסוף נכשל באשת איש'?

הרמב"ן כותב לבנו ב'איגרת הרמב"ן' כך:

"ועתה בני, דע וראה כי המתגאה בליבו על הבריות – מורד הוא במלכות שמים, כי מתפאר הוא בלבוש מלכות שמים, שנאמר – 'ה' מלך גאות לבש וגו'". ובמה יתגאה לב האדם? אם בעושר – 'ה' מוריש ומעשיר'; ואם בכבוד – הלא לאלקים הוא, שנאמר – 'והעושר והכבוד מלפניך', ואיך מתפאר בכבוד קונו?".

מהאמור לעיל עולה, כי הגאווה שייכת לאלקים ושם הוא מקומה, והאדם המתגאה הוא 'מתפאר בלבוש מלכות שמים', מתהדר בלבוש אשר לא לו. גאות אנוש על כל גווניה, מבטאת חמדת מעמד השייך לאלקים בלבד. בעשרת הדברות (שמות כ', יד) נאמר כך:
"לא תחמוד אשת רעך, ועבדו ואמתו... וכל אשר לרעך".

החמדה החמורה ביותר המצוינת בפסוק שלעיל היא הראשונה – חמדת אשת איש. ועתה מובנים הדברים:

החומד לבוש השייך לשמים, המתהדר במעמד המיוחס לקב"ה, סופו שיחמוד – וטבעי לו הדבר שיחמוד – גם עניינים הקשורים בבשר ודם. ומובן לפיכך שהחומד לבוש שמים, סופו שיחמוד אשת איש – שהיא החמדה החמורה ביותר לגבי בשר ודם. ר' יוחנן הזכיר את החמדה הראשונה בחומרתה לגבי בני אדם, והזהיר, שחמדת מעמד הקב"ה, שהיא אחד מביטוייה של הגאווה, מובילה בהכרח לעניין הראשון עליו הוזהרנו לבל נחמוד בענייני 'בין אדם לחברו' – בעילת אשת איש. ולכן, אין שייך לומר כאן "כאילו" בא על אשת איש, כיוון שאין חמדת לבוש השייך לשמיים בקו אחד עם חמדת אשת איש, שהרי הראשון הוא 'בין אדם למקום', והשני הוא 'בין אדם לחברו', כי אם "סופו" שיבוא לידי כך, חמדת לבוש שמים מובילה לחמדת בשר ודם.

הקשר בין גאווה לגסות הרוח

גאווה היא מעמד השייך לקב"ה בלבד. כיצד?

אנו אומרים ש"ה' מלך גאות לבש", וכי כשאדם "מתלבש" בגאות, הרי זה מגונה, כי מתהדר הוא בלבוש אשר לא לו. א"כ מדוע בחרה הגמרא לכוונת את הגאווה כ'גסות הרוח'? (כפי שראינו לעיל שפירש רש"י במסכת סוכה) האם

משום שהגדרת 'גאווה' היא כהגדרת 'גסות הרוח'? ואם כן, אזי האם הקב"ה, עליו נאמר – "גאות לבש" – הוא חלילה גס-רוח?

הפך המילה "גאות" היא המילה "שפל", ואכן ניקח דוגמא מן הים, שיש לו מידת גובה קבועה. עתים הוא מתגאה מעליה, ועתים הוא משתפל מתחתיה, הרמב"ן אומר שם בסוף דבריו: "כי המתגאה ירומם עצמו במעלה" – ומכאן, שהמתגאה מרומם עצמו אל מעל מעמדו המקורי.

יוצא מכאן, שהגאות, היא ביטוי לרום מעלה, ביטוי לעליונותו של המתגאה על אלו שתחתיו. כאותה גאות של הים. 'גאווה' לפיכך, היא ביטוי נייטרלי המציין רוממות, מעמד השייך באופן טבעי לקב"ה. גאות בני אדם היא בעצם טיפוס מעל מדרגתו המקורית, עניין מגונה הבא לידי ביטוי בגסות הרוח. אם נלך בעקבות דברי הרמב"ן באגרת ששלח לבנו, הרי שהמתגאה חומד את המעמד השייך לגאה האחד והיחיד – הקב"ה, מעמד של עליונות, גאות המכסה את כל המשתפל תחתיה. תופעות הלואי האמורות לגבי בשר ודם, הלא הן – גסות הרוח!

מהדברים שלעיל עולה כי כל עלייה בסולם המעמדות של בני האדם, כל גאווה המביאה למצב החולש על כל שתחתיו – מגונה. וקצת קשה לומר כן מהסיבות הבאות:

במצבים מסוימים, אדם צריך שיימצא במעלה גבוהה מאלו שמתחתיו: מלך בשר ודם "מכסה" את נתיניו, אדון עבדים "מכסה" את עבדיו, ועוד כהנה, האין גאותם נכונה וישרה? האין מעמדם מוצדק והכרחי?

ועוד, לא כל המתגאה חומד לתפוס ח"ו את מקומו של הקב"ה, לא כל מתגאה חומד לכסות את כל שתחתיו, ולכשננקוט בדוגמא ספציפית יותר נגלה שהדברים לא בהירים דיים: פלוני הצליח מאד בעסקיו, בנה בית לתפארת, גידל משפחה לתפארת, ורכש כלים נאים. הובאו כאן ארבע דוגמאות למקורות לגאות בשר ודם שאינן יוצרות בהכרח חמדת מקום הקב"ה!

המשנה במסכת אבות פ"ג מ"א:

"דע מאין באת, ולאן אתה הולך, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון; מאין באת – מטיפה סרוחה, ולאן אתה הולך – למקום

עפר רימה ותולעה, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון, לפני
מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא".

רבינו יונה מפרש משנה זו, ואומר שהיא היא המתכון לענוה, וע"פ הגדרת
העניו נגיע להגדרת המושג 'גאוה', והמושג 'גסות-הרוח'.

כל אדם באשר הוא – מלך, זקן, נביא, סנדלר או חייט – באים מאותה
טיפה סרוחה ושבים למקום רימה ותולעה – ושם הם נותנים דין וחשבון לפני
הקב"ה. הוסף לכל זאת את ההכרה שהכל בא משמים, כל מהלך, כל זכייה, כל
רווח וכל הפסד, והרי לך העניו.

העניו הוא זה המכיר במיקומו ההדרגתי, שהוא בתחתית הסולם. הוא גם
יודע שכל דבר שהוא זוכה בו אינו בא מכוחו – "כחי ועצם ידי" שיוביל
ל"ושכחת את ה' אלקיך". כיוון שכל דבר – כל הצלחה או שגשוג, וגם חלילה
מפלה – לא באים אלא ע"י הקב"ה, הרי שאין כל סיבה לאדם 'להחזיק
מעצמו', ולרומם את עצמו יותר מן האחרים.

עם זאת, הנסיבות החברתיות דורשות קיום מעמדות שלטון. הקב"ה המכיר
כמובן בצורך זה ציוה את המנהיגים לבל יפריזו. את המלך – שלא ירבה לו
נשים, כסף, זהב וסוסים, ולכלל העם מראה הקב"ה פעם בחמשים שנה "כי לי
הארץ". גם בעל הרכוש משיב אותו לבעליו הראשונים לאחר חמשים שנה,
ובעל החברה המשגשגת ייטמן באותו עפר שנטמן בו חסר-הבית שחיזר על
הפתחים.

אין מקום לגאוה בבני אדם כלל. אין גם גאוה חיובית לא אצל מלך ולא
אצל אדון עבדים, גם לא לרוממות. בעיני האלקים כולם שוים, והוא גאה על
כולם.

נשים לב לתיאורים בדבר ענוותנותו של שאול המלך המתוארים בספר
שמואל א' :

"ויען שאול ויאמר: הלא בן ימיני אנכי, מקטני שבטי ישראל...
ולמה דברת אלי כדבר הזה".

(ט' כא).

"ויקרב שמואל את כל שבטי ישראל... וילכד שאול בן קיש...
ויבקשהו ולא נמצא... ויאמר ה' הנה הוא נחבא אל הכלים".

(י' כב).

רש"י שם:

"שהיה בורח מן הגדולה".

הקב"ה בחר באדם עניו ביותר – הבורח מן הכבוד, אשר רוממותו (החברתית! זו שבאה אך ורק למען קיום שלטון תקין) תהיה מושלמת, ולא תגרור אחריה רוממות אחרת - פסולה, אנושית – את הגאווה.

יש לתת את הדעת על הגורמים לאותה גאווה, על הגורם העמוק יותר לחמדת מקומו של הקב"ה. מכאן נבין גם את הקשר בין 'גסות הרוח' לגאווה.

הרב קוק באורות – הקודש ח"ב עמ' שצ"ז תחת הכותרת "האושר האלהי הכולל" אומר כך:

"יש יצר הרע נסתר מאד במעמקי הנפש, קנאה מרקבת עצמות, המביאה רפיון ומחשכים לכל רעיון של אורה. הקנאה הזו היא מוזרה. רבים לא יכירוה... אבל היא ישנה, נרדמה היא במחבואי הנפש האנושית, והיא יוצאת לפעמים בצורות שונות חוץ מצורתה האמיתית... הקנאה המוזרה הזו היא הקנאה באלהים. האדם מקנא באלהים על אושרו האינסופי, על שלימותו המוחלטת".

אזכיר שוב את דברי הרמב"ן באיגרתו על הגאווה: "מתפאר הוא בלבוש שמים".

אחד הלבושים של הקנאה באלוקים הוא הגאווה. שליטתו האבסלוטית של הקב"ה, ידיעתו השלימה והמוחלטת מול השתוקקות האדם להבנה מושלמת וידיעה רחבה – זו שהביאה את האדם הראשון לרצות להיות "כאלוהים יודעי טוב ורע" – מביאות את האדם לרצות לשלוט, ולגרוף לעצמו "נקודות" (וזהו הייחוס של הצלחותיו לזכותו), ולהתגאות. האדם שואף לידיעה חסרת גבולות, ועם כל הישג מדעי הוא רואה את עצמו, בין ביודעין ובין אם לאו – כובש שלב נוסף בסולם הדרגות המוביל בסופו של דבר לקב"ה.

התרופה הנפלאה שמציע שם הרב קוק היא ההבנה שהאדם הוא חלק מהאלוקים, וכיוון שכך הרי הוא חלק מהאושר האלהי הכולל, והאדם הוא גוון נוסף מכלל הגוונים שעל ידם האלוהות מופיעה בעולם:

”הנתיבות המיוחדות ביחוד להסרת הנגע של קנאה זו... הנתיבות הללו שתים הינן, האחת היא נתיבה מדעית טהורה, והשנייה מדעית מוסרית. הנתיבה המדעית מבררת שההבדל בין האלהים והעולם תלוי הוא רק בדעה והשגה וארחות החיים. כל מה שהדעה מתעלה, מתקרב האדם והעולם לגודל האלהי... מוצא הוא שהכל הוא כלול באלהים, ועצמיות הפרטית של כל פרט מפרטי ההויה, איננו כי אם התגלות אלהות הזורחת בגוונים שונים לפנינו, ולפי זה כל האושר האלהי – הלא הוא אושר של הכל... ואין כאן מקום לשום קנאה”.

הגאה מפריד את עצמו מהאלוקים, מייחס לזכותו את השגותיו, בונה לעצמו מעמד פרטי, ואילו האמת היא שהאדם הוא חלק בלתי נפרד מהאלוקים יחד עם כל הבריאה, ולא שייכת היבדלות.

גסות הרוח, לפיכך, היא פועל יוצא של הגאווה האנושית. גסות – קהות הרוח האלוקית שבאדם ע"י הבדלותו ממקור חיים והעמדת עצמו במרכז עולמו, ובכך הוא למעשה מקדש את החומרי ומקהה את הרוחני.

לכן ברור הקשר בין גאווה לגסות הרוח, וחוסר הקשר בין גאות האלוקים לאותה גסות.

הגמרא בחרה בלשון 'גסות הרוח' כיוון שזה הביטוי לגאווה בבני אדם; קהות הכח הרוחני שבאדם ע"י ביטול שליטת הקב"ה עליו – שהוא הרוחני המוחלט, והדגשת עצמו. כמובן שגאווה היא ביטוי חיובי בכל הנוגע לגאותו של האלקים, ולא שייכת כאן חלילה גסות רוח.

גאווה מול עבודה זרה

רבי יוחנן ממשיך בגמרא ואומר כי –

”כל אדם שיש בו גסות הרוח, כאילו עובד עבודת כוכבים”.

עבודה זרה נובעת מגאווה. בעל העבודה הזרה הוא זה המפסל, הבונה, המעצב את האלוה שלו, ואם לא הוא, אזי הפסל – והוא זה המשלם עבורו בדמים יקרים. הוא האפוטרופוס, הוא מחליט מתי יוגש האוכל מלפניו ומתי יוסר ממנו. גם במקומות בהם הועמדו צלמי ענק שבני הארץ יראו מהם, הרי שמעמיד הצלם, מצא עצמו שולט בעבודה הזרה. האדם מרגיש 'בטוח' יותר כשהוא מכיר את כל צדדי האלוה שלו ואת מגבלותיו, ובעצם 'שולט' עליו, וזוהי ממש הגאווה.

המתגאה, הרי הוא כעובד עבודה זרה, כי הוא מקטין תחתיו את האלוה שלו – הקב"ה ח"ו, בדיוק כפי שבעל העבודה זרה מקטין תחתיו, אפילו מבלי להרגיש, את אלהיו. וכיצד המתגאה מקטין את אלהיו? בכך שהאדם מייחס לעצמו עניינים המיוחסים לקב"ה, הרי שנטל מכחו של הקב"ה לעצמו, ומיקם עצמו בנושא בדגל ההצלחה, ולפחות לעניין זה מיקם עצמו מעל לקב"ה, בין בידועין ובין אם לאו.

(ידיד וחבר לשיעור האיר את עיני, שאפשר גם כך להשוות בין עבודה זרה לגאווה: בכל דבר במציאות יש נקודה אלקית, גם בדומם. בעל העבודה זרה, כמו גם בעל הגאווה, לוקח אובייקט הנושא עמו נקודה אלקית, והופך אותו לעיקר במקום לקדש את העיקר, בעל העבודה זרה - את הפסל, ובעל הגאווה – את עצמו, שגם באדם יש נקודה אלקית).

"רבי יוחנן דידיה אמר: כאילו כפר בעיקר".

והדברים פשוטים, כפי שאומר המהר"ל בחידושי אגדות על הגמרא שלעיל במסכת סוטה:

"יש לך לדעת כי כל גבה לב הוא יוצא מרשות העילה לגמרי, כי אינו תחת רשות הקב"ה רק כאשר הוא משפיל עצמו, ואז הוא תחת רשות הקב"ה כאשר עושה עצמו עלול. אבל כאשר הוא גבה-לב, כאילו יוצא מרשות הקב"ה, שהרי הוא גבה לב, ובזה הוא יוצא מרשות הקב"ה... א"כ העבודה זרה היא אלוה שלו, כי העבודה זרה היא שפלה וזה כאשר אין האדם עלול, אין כאן עילה, ולפיכך הוי כאילו כופר, וכל גבה-לב אינו מחשיב עצמו עלול אל השם יתברך...".

גבה הלב מוציא עצמו מגדר 'עלול', מגדר כפוף לרצונות ושליטת הקב"ה, ואזי הוא מבטל את שליטתו האבסולוטית של הקב"ה בחייו, והרי הוא כמי שכופר בעיקר, בעיקר העניין שהקב"ה האחראי לכל.

גאווה מול עריות

"ר' חמא בר חנינא אמר: כאילו בא על כל העריות".

את ההוכחה מביא ר' חמא מההיקש של "כי תועבת ה' כל גבה לב" ו"כי את כל התעבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ותטמא הארץ" (ויקרא י"ח כ"ז).

ויקרא י"ח כו-כט:

"ושמרתם אתם את חקתי ואת משפטי ולא תעשו מכל התועבות האלה האזרח והגר הגר בתוכם: כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ותטמא הארץ: ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אתה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם: כי כל אשר יעשה מכל התועבות האלה ונכרתו הנפשות העשות מקרב עמם".

עיון במקור האחרון מביא לידי השאלה מדוע נבחר דוקא מקור זה, לכאורה המושג 'כל התועבות' מופיע שם עוד פעמיים, בפסוק שלפניו, ובפסוק שלאחריו – והיה אפשר להקיש זאת למלים – "ולא תעשו מכל התעבות האלה", ולומר שגסות הרוח היא כ'כל התועבות'!

אלא שר' חמא רצה דוקא את הפסוק שבהמשכו מופיעה ההשוואה לגוי הארץ, אשר עליהם כבר אמרנו שעבדו עבודה זרה מתוך גבהות לב, ועליהם גם נאמר שעשו את 'כל התעבות'. הם קבעו לעצמם את החוקים, את הנהלים ואת סדרי החברה. 'לא היה להם אלהים'. הפריצות 'חגגה', והתאוות השתוללו לכל מקום שרק ניתנה להן ההזדמנות.

ר' חמא משווה בין הגאווה, שעיקרה בנפש האדם ופחות במעשיו ('הרהורי עבירה קשים מעבירה' יומא כט.), מין עצמאות אנושית מעילתו של הקב"ה, והוצאתם מגדר 'עלולים', לבין גויי הארץ, שנתנו דרור ועצמאות לתחושותיהם, גם במישור המעשי. ר' חמא מוצא את בעל הגאווה, בעל הרהור, על אותו קו המאזניים עם בעלי המעשה – גויי הארץ.

'גאווה עליונה' ו'גאווה שקרנית'

יש לתת את הדעת, על היחס, מצד אחד, בין ההכרה הנפלאה בגדלות נפש האדם - זעיר אנפין מהרוחניות הגדולה, לבין ההכרה בשפלותו ובהכנעתו מלפני ה' יתברך. ברור שכל איזשהו 'ייחוס השגים לעצמו' שאדם עושה, הרי יש בו גם ייחוס העניינים לאלקים, כי הרי 'עצמו' של אדם, רוחניותו, מודעותו, היא חלק מהופעת האלהים, ולפיכך עולה מאליה השאלה בדבר הגבול הדק העובר בין מודעות עצמית פנימית אמיתית אלקית, לבין גאווה חומרית.

הרב קוק ב"אורות הקודש", בפרק "הענוה האצילית", עוסק בשני סוגי גאווה: 'הגאווה העליונה' ו'הגאווה השקרנית'.

על 'הגאווה השקרנית' הוא אומר שמקורה ב"ציור השערי בגודל האלהי", כיוון ש"הכרח הוא שאיזה ציור יתקשר ברוחו מהגודל וההערצה האלהית... וכאשר הוא מתגאה ומייחס רוממות ושלמות לעצמו, עולה ציורו השערי בגדולת עצמו למעלה מהציור האלהי, ונשאר עומד בגאווה נוראה" (אורות הקדש, ח"ד, עמ' תע"ג).

האדם נוטה לצייר לעצמו את האלקים. אפשר לקשר זאת לנטייה לקנאה באלקים שכבר הזכרתי, הגורמת לצורך האנושי לרצות להבין את הכל, כולל האלקים, אך הרב מזהיר מראש על המוגבלות שבהבנה זו: "השראת השכינה שבמקדשו הפרטי, הרי היא בערפל השגתי" - וכבר אמר גם ב"מוסר הקודש" לגבי "אי ידיעת האופי העצמי" - "אנו הולכים סביב להמרכז הידיעה, עסוקים אנו בהשערות ובאומדנות... מוכרחים אנו להחליט שידיעתנו בזה תלויה היא על בלימה, והמשפט לאלהים הוא".

הגאווה נוצרת מתאוות האדם, הבלתי-מודעת לעתים, להיות כאלהים יודעי טוב ורע; לשלוט על עולמו, להבין את כל הנעשה סביבו - והוא נוטה להבדיל את רוח הקודש שבו ממקור עולמים, מהרוחניות הכללית, ולהפוך למעין רוחניות נבדלת ועצמאית. בכך הוא למעשה הוא מקהה את הכח הרוחני שבו.

'הגאווה העליונה', לעומת זאת, סוחפת אחריה את כל הבריאה ביחד, ללא שום היבדלויות -

"שורש הגאווה הוא בקדושה גדולה, היא הגאווה הקדושה. מתגאים אנו בה'... מתגאים אנו ביחד עם כל העולמים, עם כל היצורים, כי כולנו יצורי אלהים חיים אנו... כי סוף הכל להיאגד בחיי כל... מתגאים אנו בגאות ה'. גאות ה' היא מקור הענוה, מקור השלום, אש אוכלת המכלה את כל הזוהמא של גסות והפרדה..."

(שם, עמ' ת"פ)

האדם צריך להיות גאה מצד אחד באלקיו - כחלק מאותה גאווה קדושה, אך מצד שני נכנע לו, כי "דוקא ע"י הכנעה מלפני ה'... אפשר למוסר הטהור לצאת מן הכח אל הפועל", ו"כל האומרים לבקש ציורי רוח כאלה בהשגת העולם, שאין עימם הכנעה... הם טועים טעות מוסרית" (שם, עמ' תפ"א).

הכנעה מצד אחד וגאות ה' מצד שני. ברור עתה אותו גבול דק, שהועלה בשאלה. הגבול עובר בין הכרת אדם שהוא חלק ממערכת רוחנית אלקית ענפה, לבין היבדלתו מרוחניות זו, ו'הכרזת עצמאות' רוחנית. כאשר מרגיש אדם את נשמת אלקים בקרבו, והוא מודע לה, לכלליותה ולקדושתה - אזי יידע לייחס לכוחות האלו שבו את הישגיו. תנאי ההצטרפות לכלליות זו, הוא ההכרה ההכנעתית בעוצמת קדושתה, שאינה יכולה להתברר על בוריה לאדם לעולם.

סיכום

גסות הרוח, קהות הצד הרוחני שבאדם, הנובעת לפי דברי הרב קוק מהקנאה באלקים, היא הגאווה. הרמב"ן כותב לבנו כי היא 'התפארות בלבוש מלכות שמים', לבוש הקב"ה.

לא שייכת גאווה בבני אדם כלל, גם לא אצל בעלי שררה. אלו האחרונים, הקיימים רק בשל הצורך במינהל תקין – הוזהרו ע"י הבורא לבל יפריזו – כמו באזהרת המלך.

לעומת זאת, שייכת אותה גאווה כללית של הבריאה באדנותו של הבורא, 'להתגאות בגאות ה', כדברי הרב קוק.

ר' יוחנן פתח את הסוגייה, באומרו כי הגאווה, שמקורה בחמדת מעמד השייך לקב"ה – סופה שתוביל לחמדה החמורה יותר בדיני 'בין אדם לחברו' – חמדת אשת איש.

הוא המשיך משמו של רשב"י, והסביר שבמהות הדברים, הגאווה נמצאת על אותו הקו עם העבודה זרה – ייחוס עניינים השייכים לקב"ה לבשר ודם, או לפסל. בעל העבודה זרה כמו גם בעל הגאווה נוטה לפסל לעצמו את אלהיו, ובכך הוא למעשה מכיר את כל צדדי האלוה שלו ואת מגבלותיו – דבר הנובע כמובן מגאווה. ברור גם לפי זה, שהוא מוציא את עצמו מהיות 'עלול' לקב"ה, פסיבי לבורא, ולכן 'הרי זה כאילו כפר בעיקר'.

ר' חמא בדבריו החמורים ביותר, משווה את בעל הגאווה, שחטאו בעיקר במחשבה וברגש, לבעלי הגאווה – גויי הארץ, שיישמוה בתועבותיהם.

ענייני המידות אכן נידונים ברצינות בבתי המדרש. האנשים הרואים עצמם נתונים למרותו של בורא עולם משתדלים לשים לב לנטיותיהם, ולשעבדם למקור חיים.

עם זאת, ראוי לתת את הדעת על הגאווה האופפת גם את קביעת דרך האדם ולימודו.

בבניית אישיותו של אדם חשוב שישים דגש רב על כך שעצם אותה בנייה, אותו מהלך רוח שהביא אותו לחוף מבטחים בעבודת ה', אותו עמל מחשבתי ורוחני שעיצב את דרכו הייחודית – היא יצירת כפיו של בורא עולם. וצריך להיזהר מאד באותה בניה שלא לפסל, ח"ו, את האלקים לפי שכלו ודעתו של האדם, דבר הבא לידי ביטוי בויתורים קטנים, וביצירת דרך שתהיה נוחה גם לו' לאדם, ולדעתו – גם לאלקים, או לחילופין, באטימות מחשבתית כלפי דעות אחרות הנראות כמערערות את הבסיס עליה בנה את השקפתו. נוטה הוא לחוש אפוטרופסות מסוימת על תפיסת האלהות בדרך בה בחר, מבלי לתת מקום לעוצמתה הבלתי-מוגבלת להתגלות ברבדים אחרים, שאולי נסתרו מעיניו.

האדם האינטלקטואל חוקר ומעמיק, ומנסה בכל כחו להבין את מהות כל הסובב אותו, בין במישורי המדע האובייקטיבי, או במישור הרוחני – פילוסופי, הוא רוצה לדעת הכל. את ההישגים המדעיים טבעי לו לייחס

לעצמו, הוא עמל להשיגם, והוא השיגם. המפתח לעולם שמעבר להבנה הפשוטה, הוא גם המפתח ליצר הרע של הגאווה. המפתח להתקדמות שכלית, רוחנית, הוא אותו מפתח של הגאווה. האדם המתקדם ברכישה, בהבנה, בידיעה, חייב בכל רגע להבין מי האחראי להשגותיו, ומי נתן לו את שכלו – מעט מבחינתו של האלקים. ברגע שאדם 'פספס' בשלב זה או אחר הכרה זו, הוא יתפס מיד בהשלכה של ההישגים לעצמו, בלידתה של הגאווה.

יכיר האדם בקטנותו ובשפלותו.

יכיר האדם בכבוד קונו, ברוממותו ובעצמותו.

יפתח לבבו לחזות בכלליות רוחנית קדושה, ואזי נפשו תהיה חופשית לשוטט במרחבים, וליהנות מהאושר האלקי הבלתי-פוסק.